

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук Баумейстера Андрія Олеговича на дисертацію Хром'як Михайла Вячеславовича «Рецепція персоналізму Григорія Ниського в сучасній теології», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Тематика дисертації є гостро актуальною для богословського дискурсу. У намаганні подолати традиційні способи теологічного мислення теологи різних конфесій активно звертаються до ідей екзистенціалізму, персоналізму, феноменології. При цьому творчість деяких мислителів патристичної традиції покликана полегшити легітимізацію застосування в теології цих ідей. Першим серед таких мислителів є Григорій Ниський, чия філософська і богословська мова, стиль мислення, поєднання містики та філософської культури дійсно є такими, що умовно можна назвати «прото-екзистенціалістичними» або «персоналістичними». Сучасні богослови вже зрозуміли, що при оцінці рецепції персоналізму Григорія Ниського слід провести різку межу між тим, що можна побачити у текстах самого давнього отця Церкви і тим, що «вчитується» сьогодні у його тексти. Тому багато у чому справедливою є критика того, як Григорія читає Зізіулас чи Янарас. Але прийшов час задатися і більш важливими питаннями: а чи дійсно настільки не-традиційними чи пост-традиційними є екзистенціалізму чи персоналізму. Цілком можливо, що філософія і теологія, будучи культурою строго мислення, тим не менше завжди включали у власний дискурс ті ідеї, які сьогодні оцінюються як пост-метафізичні? Дійсно, вже тексти Платона являють поруч із раціональною аргументацією все те різноманіття прийомів побудови тексту, які характерні для екзистенційної та персоналістичної теології та філософії. Григорій Ниський як платонік цілком наслідує у цьому тексти самого Платона, що свого часу було систематично доведено

Ж.Даніелу. Відразу відмітимо, що Михайло Хром'як цілком вірно систематично доводить, що «прото-екзистенціалізм» Григорія Ниського має виразні біблійні корені, особливо – у наративі Преображення. Знаходячись на позиції бачення цілісності традиції християнського богослов'я від її витоків, генези до сучасності, Михайло Хром'як зберігає наукову об'єктивність протягом всього свого дослідження. Це є дуже цінним, оскільки сама тематика є такою, що провокує багатьох теологів до невиправданих спекуляцій, які не спираються на конкретні тексти. Михайло Хром'як, навпаки, є цілком у руслі герменевтичного підходу до давніх та сучасних текстів, при чому він не приписує текстам тих змістів, які вони не мали і не мають. Також Михайло Хром'як не надає штучних спекулятивних класифікацій, які б підміняли конкретний аналіз текстів. В цілому дослідження Михайла Хром'яка є прикладом наукової схоластики у хорошому сенсі цього слова.

У першому розділі дисертації Михайло Хром'як надає цілісний і майже вичерпний огляд літератури, в основному – англомовної – з тематики дослідження. При роботі над цим розділом автор проявив власні аналітичні здібності, окресливши основні тенденції у трактуванні теології Григорія Ниського у сучасній науці, надавши власне бачення сучасного богословського персоналізму та його філософських джерел.

У другому розділі Михайло Хром'як здійснює огляд творчості Григорія Ниського у контексті обставин його життя. Цей розділ є традиційним для дисертацій, але в цілому його можна було і опустити, і від цього дисертація не втратила б власної якості.

У третьому розділі здійснено комплексний аналіз персоналізму Григорія Ниського. Новим є звернення до біблійних основ цього персоналізму. Останні Михайло Хром'як бачить не у розповідях про зустріч Мойсея з Богом та інших історія про досвід особистого богопізнання (саме на це звертають увагу теологи при аналізі цієї проблематики). Автор дисертації намагається довести, що для Григорія Ниського визначальним у Біблії був

нарратив Преображення. У значній мірі запропонована аргументація є переконливою. Разом із тим, для нас цінним є визнання дисертантом, що біблійний нарратив Преображення виявляється не самозакненим, а таким, що відсилає до нарративів про Мойсейовий досвід богопізнання. Щодо філософських джерел персоналізму Григорія Ниського, то Михайло Хром'як у використанні філософії та інших досягнень античної культури бачить інструментарій, який допомагає виразити християнський світогляд. Але наскільки сам цей християнський світогляд є плодом культурного синтезу? Детально аналізуючи богословський метод Григорія Ниського, Михайло Хром'як доводить, що філософські категорії еллінського мислення беруться вже переосмисленими. Таким чином, ідеї творіння з нічого, персонального Творця, Бога як спілкування Трьох віднесені до ядра християнського світогляду, що сформувалося до філософських впливів. І тому сама мова християнського еллінізму, що виражає християнський зміст як вдала для нього форма, є такою, що пройшла значну трансформацію. Ця мова певного світогляду далека від мови модерну, від мови екзистенціалізму, від мови сучасного персоналізму. У цій мові персоналізм є обмеженим – порівняно із сучасним його розумінням. Всебічне доведення таких тез Михайло Хром'як здійснює кваліфіковано, хоча, на нашу думку, відповідна дискусія є такою, що може розвиватися нескінченно. Зокрема, нам видається, що власний аналіз культурної зумовленості персоналізму Григорія Ниського автор міг би підкріпити зверненням до ідей Макінтаера і Тейлора. У останніх можна було б знайти додаткову аргументацію як на користь відсутності універсального християнського персоналізму, так і на користь того, що персоналізм доби ранньої патристики є таким, що може перебувати у діалозі із сьогодишнім богословським дискурсом.

Четвертий розділ присвячений систематичному аналізу богословського персоналізму Зізіуласа. Автор детально зупиняється на принципах цього персоналізму, його джерелах. Особливо цінним є критичний аналіз намагань Зізіуласа віднайти основні засади власного

персоналізму вже у теології кападокійців, зокрема – Григорія Ниського. Михайло Хром'як правильно доводить, що персоналізм Григорія значно відрізняється від персоналізму Зізіуласа. Разом із тим Михайло Хром'як намагається аргументувати власне бачення, згідно з яким Григорій Ниський не є настільки метафізичним автором, як його бачать критики Зізіуласа. Таким чином, критику Зізіуласа, його інтерпретацій Григорія Ниського, Михайло Хром'як доповнює критику богословських противників Зізіуласа, які часто із водою «екзистенціалізму» відмовляються і від патристичного персоналізму. Намагання віднайти адекватні інтерпретації проблематики у цьому розділі в цілому для Михайла Хром'яка є вдалими.

П'ятий розділ містить аналіз персоналізму Марйона у його ставленні до Григорія Ниського. Якщо у попередньому розділі переважала проблематика персоналістичної онтології, то у цьому панує персоналістична гносеологія. Цілком вірно Михайло Хром'як доводить, що вплив Григорія Ниського на Марйона є обмеженим, і віднаходження близькості у персоналістичній гносеології ще не означає наявності ідейної спадкоємності.

Шостий розділ присвячений аналізу персоналізму Девіда Харта. Слід відразу сказати, що не усі лінії впливу Григорія Ниського на творчість американського православного богослова виявилися актуалізованими. Цілий ряд ідей залишився поза увагою Михайла Хром'яка через те, що він не звернув належної уваги на центральний для Харта момент – запозичення мови Григорія, яка описує містичне сходження душі до Бога. Ця мова у Харта використовується для опису того як екзистенція набуває власного здійснення у трансценденції. Вікриття евристичного потенціалу цієї мови дозволяє Харту вийти за межі того опису особистості, який спирається на поняття «іпостасі». Також Харт відрізняється увагою до взаємозв'язку особистості із спілкуванням. Суб'єктивності не буває без інтерсуб'єктивності, а богословська мова опису розвитку особистості неможлива без персоналістичного опису буття спільноти. У межах власних пошуків Харт показує, що християнська метафізика Григорія Ниського була

легітимізацією розрізнення більше, ніж сучасний постмодернізм. Усіх цих тем Михайло Хром'як торкається побіжно, а між тим, вони заслуговують на більш глибокий аналіз.

В цілому дисертаційне дослідження викликало у нас ряд загальних зауважень.

1. Слід було б більш чітко окреслити залежність Григорія Ниського від творчості Філона. Це б дало додаткові герменевтичні ключі для розуміння богословського методу Григорія Ниського.

2. Актуалізувавши біблійні джерела християнського персоналізму Григорія Ниського у наративах преображення, слід було б звернутися до наративу про духовне народження у текстах платонівської традиції. Адже преображення – це свого роду духовне народження як особливий етап особистого розвитку, і філософія також приділяла відповідним явищам значну увагу. Аналіз платонівських наративів дозволив би зрозуміти чому таким природним виглядав для Григорія Ниського християнський еллінізм як світоглядний синтез.

3. Автор дисертації не приділяє значної уваги тематиці впливу Григорія Ниського на прочитання на Заході Августина та Ареопагітик. Сьогодні, коли католицькі та православні теологи шукають рівнозначно у цих трьох джерелах елементи для оновлення власного теологічного дискурсу, такий аналіз був би цілком доречним.

4. Автору дисертації слід було б більш продумати власний термінологічний апарат, а також уникати деяких повторів та невдалих стилістичних оборотів.

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки отриманих у дисертації результатів. В цілому поставлена мета досягнута. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Хром'як**

Михайла Вячеславовича «Рецепція персоналізму Григорія Ниського в сучасній теології» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри теоретичної та практичної філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

А. О. Баумейстер

ПІДПИС ЗАСІДАЧУ
ВЧЕНОЇ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
18.06.2019р.

